

Treballadors invisibles, ciutadans il·legals

Una esquerda en la cohesió social de Catalunya

“És dur viure amb por, oi?... en això consisteix ser esclau”

Una de les últimes frases que el “replicant” Roy diu al seu captador, Deckard. A la pel·lícula de Ridley Scott *Blade Runner* basada en la novel·la de Philip K. Dick *Somien els androïdes en ovelles elèctriques?*

“No hi ha dubte de que som tots lliures, perquè tots som companys, i no pot cabre en la ment de ningú que la naturalesa hagi col·locat a alguns en esclavitud, havent-nos col·locats a tots en comunitat”

Etienne de La Boétie *Discurs sobre la servitud voluntària*

Aquesta article ha estat elaborat gràcies a l'ajuda del **Centre d'Estudis de Temes Contemporanis (CETC)**. La versió ampliada del mateix està publicada a la revista IDEES núm 31 de juliol/setembre de 2008 editada pel CETC

Índex

Índex	3
Irregularitat administrativa, dependències quotidianes.....	10
Vulnerabilitat social i laboral	10
Aprofitaments de la irregularitat	16
El desclassament dels estrangers a Catalunya (o com la societat catalana desaprofita actius d'alt valor afegit)	25
Formes de resistència a la vulnerabilitat	29
L'empenta de la sàvia nova	29
Fer-se invisible.....	30
Estrangers a la ciutat	33
Present incert, futur compromès.....	35
Bibliografia	35

Els individus, quan travessen les fronteres estatals, queden definits per allò que els manca, la ciutadania. L'estranger és sobretot no-nacional. En aquesta condició, la legalitat esdevé una qüestió definitòria, els actuals sistemes migratoris i la seva regulació estatal produeixen contínuament situacions d'"irregularitat" estructural i persistent.

Aquest article ofereix una mirada sobre les *dependències* –socials i laborals- que s'imputen específicament i exclusiva a una part de la població catalana. El terme *dependències* emprat aquí és estrictament descriptiu, ja que es refereix exclusivament a les relacions específiques que defineixen les trajectòries vitals dels no-nacionals en situació d'irregularitat, i que els *distingeixen* de la resta d'estrangers i encara més, de la resta de la població en edat de treballar. Aquesta *distinció* es tradueix en el repartiment desigual d'oportunitats de perseguir l'estima i el reconeixement social o, en altres paraules, de preservar la dignitat personal.

L'article vol oferir llum sobre un espai social molt carregat de nocions impensades o elaborades interessadament amb finalitats polítiques o econòmiques. Una exploració acurada de les pràctiques menys visibles de la població en situació d'irregularitat administrativa, ajudarà a comprendre processos socials més amplis.

La població estudiada és capaç manegar diversos recursos per intentar esborrar l'estigma que els condemna: el ser jurídicament dissimils, ser estrangers en una societat que basa els seus principis democràtics en la presumpció que tots els seus membres són iguals de dret i de fet.

La impossibilitat de participar de manera normalitzada de les pràctiques socials dels ciutadans catalans, destina la població en irregularitat administrativa a la situació de boc expiatori. Aquesta figura es converteix en una còmoda justificació pel retrocés del benestar i les polítiques socials que permetrien la cohesió social.

Ens hem interessat, doncs, per la població estrangera en situació d'irregularitat¹. És a dir, les persones residents a Catalunya que, durant un període concret, no disposen de l'autorització de residència i/o treball que l'Estat els exigeix en tant que no-nacionals. En aquest sentit, és pertinent la puntualització de Miguel Pajares quan adverteix que "*no hemos de perder de vista que la irregularidad existe en España desde que tenemos legislación de extranjería*" (PAJARES, M. 2004)

Precisament a causa a la seva condició jurídica i administrativa és impossible quantificar amb exactitud el volum de població en aquesta situació. Sovint, però, per fer-ne aproximacions s'observa la diferència entre les autoritzacions de treball i la població empadronada². A Catalunya, segons les dades més recents disponibles³, el resultat d'aquest càlcul és de 329.678 persones. Podríem dir, doncs, que aproximadament que 1 de cada 3 no-nacionals es troba en situació

¹ Per una aproximació detallada a les definicions de situacions d'irregularitat veure l'article d'Eduard Sagarra Trias "Consecuencias jurídicas de la irregularidad: el extranjero inmigrante irregular residente empadronado trabajando y con orden de expulsión: ¿una nueva situación legal?" CIDOB, 2004

² L'empadronament no està vinculat a l'estatus legal dels estrangers.

³ Les dades d'autoritzacions publicades a *l'Anuario estadístico de inmigración 2006* per l'Observatorio permanente para la Inmigración y el Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales i les d'empadronament per l'Instituto Nacional d'Estadística en l'informe definitiu d'explotació del padró 2007.

d'irregularitat administrativa, una xifra molt semblant a la que ofereix el sindicat Comissions Obreres de Catalunya segons les consultes formulades al Centre d'Informació per a Treballadors Immigrants (CITE)⁴. A més, tot i que els estrangers en situació administrativa irregular no conformen la totalitat del mercat de treball submergit, resulta orientatiu saber que les dades més recents calculen que el treball en negre representa més del 20% del PIB de l'Estat, gairebé 130 mil milions d'euros⁵.

Tot això té lloc en un context d'augment de la riquesa a Catalunya. L'important creixement del Producte Interior Brut català dels anys 90 ha repercutit directament sobre moltes esferes de la societat i concretament, sobre l'augment de la desigualtat. Aquesta ha augmentat significativament en 3 punts, situant-se l'any 2000 en un coeficient de desigualtat del 0,31⁶. Podem dir doncs, que l'augment de la riquesa, i la seva irregular distribució, ha multiplicat la distància entre els que tenen i els que no tenen⁷. La desigualtat de la renda no ha canviat des de l'any 2000, com tampoc ho ha fet el percentatge de

⁴Concretament, segons el CITE, el percentatge de població estrangera en situació d'irregularitat, segons els seus càlculs basats en l'atenció que ofereixen al seus centres, seria del 34% al 2007, segons ells mateixos, molt semblant a l'índex del 2006

⁵ Tal i com recollia el sindicat Unión General de Treballadors (UGT) al juny del 2005 a l'Estat Espanyol, consultable a <http://www.associacioamic.com/noticias.php>

⁶ Aquest índex (Gini) pot oscilar entre valors de 0 i 1, com més s'acosta a l'1, més desigual la societat.

⁷ Catalunya, malgrat ser capdavantera (al costat dels 4 països més rics) en renda per càpita a la UE-25, se situa 2 punts per sobre de la mitjana europea de desigualtat. El 2005 l'índex de gini era de 0, 29. Font: Informe de conjuntura econòmica. Núm 114. Abril de 2007. Caixa Catalunya.

pobres⁸. Pràcticament el 20% de la població catalana es troba sota el llindar de la pobresa.

Aquest article exposa els principals resultats d'una recerca etnogràfica realitzada per Miquel Fernández a Barcelona entre octubre i desembre de 2007. L'encàrrec del Centre d'Estudis de Temes Contemporanis era fer una aproximació qualitativa a la relació entre el mercat laboral i la població immigrada en situació d'irregularitat.

Els estrangers que s'hi estudien tenen en comú, d'una banda, que estan o han estat en situació d'irregularitat administrativa i, de l'altra, que tots procedeixen o d'Àfrica, Àsia o Llatinoamèrica.

La realització de 14 entrevistes, un grup de discussió i l'observació participant al barri del Raval de Barcelona, va aportar les dades per a la interpretació analítica. L'anàlisi s'exposa intercalada per les veus dels protagonistes --testimonis privilegiats de la realitat social estudiada. Cal assenyalar que la confidencialitat i anonimat de tots els entrevistats queda preservada, ja que els noms propis que apareixen són ficticis, excepte els de representats de treballadors i líders sindicals.

El suport teòric utilitzat per a la interpretació de les dades ha estat conformat, sobretot, pels treball inaugural d'Erving Goffman i els més recents de Richard Sennet, i també pels assajos recents de Ermanno Vittale, Julia Kristeva, Slavoj Zizek i Zigmunt Bauman.

La primera part del text *Irregularitat administrativa, dependències quotidianes*, agrupa informació i testimonis sobre les condicions laborals d'aquesta població, alhora que estudia l'origen socioeconòmic o els

⁸ Ramos, Xavi i Sara Ayllón. Informe sobre la Dinàmica de la Pobresa a Catalunya. Abril 2008. Fundació Jaume Bofill.

nivells de formació que aquesta població posseïa abans d'arribar a Catalunya. Aquest apartat inclou també un esbós de les dinàmiques, institucions i agents socials que es beneficien, econòmicament o política de la irregularitat administrativa d'aquest volum de persones en situacions d'excepció jurídica.

Els testimonis recollits mostren com, per a l'estranger, les conseqüències de la irregularitat són diverses i rellevants. Una part important de la població catalana queda en una greu situació d'invisibilitat social, de vulnerabilitat i d'explotació, que els produeix insatisfacció, por i inseguretats.

Un segon apartat s'ocupa de les estratègies elaborades per aquesta població. S'hi ha conformat una mirada a través de dos pressupòsits teòrics: la noció del capital cultural de Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron; i els estudis, a propòsit de la percepció del (des)ordre social i l'aprofitament dels seus intersticis, d'Erving Goffman i Richard Sennet. S'afirma des d'aquest punt de vista, que els "immigrants" compten amb un important patrimoni en termes de *capital cultural* que, juntament amb la seva temporal condició d'estrangers, els atorga avantatges a l'hora de percebre i descodificar l'ordre social.

Les observacions fetes amb aquesta perspectiva permeten aportar conclusions d'una certa originalitat. Si bé les condicions legals d'aquesta població poden arribar a dificultar-ne la participació normalitzada en la societat catalana, s'ha de tenir en compte que existeixen narracions d'èxit. Aquestes tenen a veure amb alguns elements que normalment passen desapercebuts: d'un costat, la majoria de la població immigrada té nivells de formació acadèmica superiors a la mitjana estatal. A més, els impulsa el desig de recuperar una posició social equivalent a la que tenien en el lloc de procedència.

De l'altre, les noves relacions i les accions que porten a terme impel·lits per la seva condició d'"immigrant" els situen en la punta del desenvolupament, no només econòmic⁹, sinó social i cultural en el sentit que produeixen una lectura crítica de l'ordre naturalitzat per la societat d'arribada.

La part final de l'article explica com, la situació de vulnerabilitat i aprofitament dels estrangers en irregularitat administrativa, afecta el conjunt de l'estructura social catalana. S'hi adverteix de l'augment de la presència d'un discurs públic sobre immigració que tendeix a associar-la amb els pitjors desajustos socials a Catalunya¹⁰. El preocupant d'aquesta maniobra discursiva és que els "immigrants" perden la dignitat, però Catalunya també veu minvada la força del seu teixit social, cada vegada més fragmentat. Finalment, s'hi recomanen algunes accions per evitar el deteriorament social albirat.

⁹ El catedràtic d'economia aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, Josep Oliver afirma en el seu darrer estudi publicat al 2006, la immigració participa ja en el 40% de la generació de producte interior brut (PIB) a Catalunya i la seva participació s'ha multiplicat per quatre els últims cinc anys. veure també OGLETTI, G. (2006) "Los beneficios económicos de la inmigración en España" a Revista Pueblos. Recurs d' internet <http://www.revistapueblos.org/>

¹⁰ Aquesta és una pràctica recurrent en el context europeu, no cal anar molt lluny en l'hemeroteca per trobar notícies que vinculen, per exemple, immigració amb delinqüència o inseguretats ciutadana. A les darreres notícies, el govern italià treia l'exèrcit per vigilar els carrers de les ciutats més insegures i els voltants dels centres d'internament d'estrangers.

Irregularitat administrativa, dependències quotidianes

Les autoritzacions de residència i treball estan indefectiblement lligades a un contracte laboral d'un període determinat i a d'altres condicions difícils d'acomplir. El tràmit de la renovació suposa un altre tràngol que moltes persones no superen, esdevenint aleshores, immigrants irregularitzats. Així, molts immigrants en situació d'irregularitat administrativa, ho eren des de la seva arribada, i d'altres tants, han esdevingut irregulars un cop aquí.

10

Vulnerabilitat social i laboral

"He trabajado durante dos días en una obra donde nos llamásemos como nos llamásemos, no nos llamaban por nuestro nombre, sino *coño*: "coño haz eso", "coño haz lo otro", "coño coge eso" ...[Ahmed]

Ser vulnerable vol dir poder ser ferit, poder rebre una lesió física o moral. Aquesta és una qualitat que tendeix a associar-se als treballadors estrangers en situació d'irregularitat administrativa.

La vulnerabilitat de la població immigrada prové de la seva marginació de la comunitat política, i en conseqüència, dels drets que s'hi associen. En aquest sentit, Julia Kristeva (KRISTEVA, J. 1988) denuncia la figura de la ciutadania com element imprescindible per a la segregació, i fins i tot per al totalitarisme. Adverteix del perill que representa el desplaçament dels Drets de l'Home a Drets del Ciutadà, en favor del poder dels estats-nació. Localitza aquest trànsit de la humanitat a la comunitat restringida dels ciutadans, en la declaració dels drets de

l'home i el ciutadà celebrada l'agost de 1789 a l'Assemblea Nacional Francesa.¹¹

Autors com Ermano Vitale (VITALE, E. 2006) han posat en evidència la contradicció en què es troben els principis dels Estats democràtics. Mentre que les seves constitucions, afirmen abans que res la inviolabilitat dels drets individuals de la persona, els seus ordenaments jurídics contenen normes que discriminen, de manera més o menys oberta, entre ciutadans i estrangers, i entre els mateixos estrangers segons la seva nacionalitat o la seva situació administrativa, en àmbits que no afecten l'individu com a ciutadà, sinó a l'individu com persona.

Els entrevistats opinen en el mateix sentit:

Sobre la ley de extranjería, no deja de ser una de las contradicciones. Las normas de Europa, temas de derechos humanos, igualdad, democracia, la declaración mundial de derechos humanos, la ley de extranjería, las deportaciones... Tener una ley excepcional para personas que vienen de fuera, eso es una paradoja. La gente tiene derecho a elegir dónde quiere vivir, pero al mismo tiempo tienes normas[...] que afectan sólo a unas personas, para dejarles entrar o no. [Ahmed]

Dit d'una altra manera, aquestes lleis són contradictòries no només des de la perspectiva de l'universalisme cosmopolita, que aspira a l'abolició de la diferència entre drets fonamentals de la persona i del ciutadà, sinó que també priven els "immigrants" de manera absolutament incoherent, de l'exercici dels drets dels individus previstos per les mateixes constitucions dels Estats. És d'aquesta manera com es transforma els drets universals dels individus en privilegis de la ciutadania.

¹¹ Per aprofundir en aquesta discussió, consulteu *Étrangers à nous mêmes*. Fayard. París, 1988. Pp. 117-126 i 181-188.

La situació d'estrangeritat, com hem vist, implica per definició una carència de la protecció que l'Estat procura als seus ciutadans. Però, si a aquesta condició afegim la que comporta la irregularitat administrativa, ens trobem amb una població amb un alt risc de patir diferents tipus de lesions morals i d'abusos.¹²

Miguel Pajares ja ens explica que no tota l'economia submergida s'abasteix exclusivament de població en situació d'irregularitat, però que, evidentment, tota aquesta població quan vulgui treballar, ho haurà de fer al mercat negre (PAJARES, M. 2004).

Actualment, l'Estat realitza el traspàs de competències destinades al control i persecució de les activitats al mercat laboral submergit a la Generalitat. El juliol d'enguany, la Va Comissió Bilateral Generalitat-Estat ha tancat l'acord d'Inspecció de Treball. Segons els representants de l'administració responsable fins al moment¹³, la Llei d'Estrangeria es va modificar per contemplar una mesura per a la col·laboració entre els treballadors irregulars i l'Administració per tal de disminuir les contractacions il·legals. Teòricament, amb aquesta disposició legal, un

¹²Un clar exemple d'això el trobem a la notícia apareguda a El País "Un negrero en Mercabarna" el 19 de gener de 2008 on s'explica que s'ha detingut un empresari que obligava a 3 "treballadors il·legals" a treballar 90 setmanals per 800€. La vulnerabilitat no s'expressa només en aquest abús, sinó en que la policia ha detingut a l'ocupador, però també als empleats aplicant-los una ordre d'expulsió del país.

¹³ Fins aquest moment l'encarregat era l'Estat, mitjançant el Ministeri de Treball i Assumptes Socials, concretament, la Direcció General de la Inspecció de Treball en col·laboració amb el Ministeri d'Interior i el grup sext de la Policia Nacional, "*Unidad contra Redes, Inmigración Ilegal y Falsedad Documental*" (Ucrif). S'espera que el juny de 2009 el traspàs s'hagi realitzat en la seva totalitat. La Comissió també dóna a la Generalitat la capacitat d'atorgar els permisos inicials de treball per compte propi o aliè dels estrangers.

treballador irregular que denunciï a l'empresari que el té contractat il·legalment i que pugui demostrar que ha treballat en aquesta situació un mínim d'un any, pot demanar el permís de treball. Es tracta del que es coneix com "arrelament laboral".

Si el treballador no denuncia però l'empresari és imputat per ocupar a població irregular –ja sigui per denúncia d'un tercer o la intervenció del cos policial, es pot condemnar a l'empresari i als empleats. Els segons rebran una ordre d'expulsió. Segons els encarregats d'Inspecció, mecanismes legals com aquest poden ajudar a frenar la situació de frau a la Seguretat Social i el descontrol administratiu.

Tanmateix, l'arrelament laboral com a instrument per regularitzar immigrants i al mateix temps acabar amb aquest tipus de frauds no acaba de funcionar per diferents motius. Un d'ells és que la mateixa vulnerabilitat fa que moltes de les persones en aquesta situació tinguin por a denunciar els seus ocupadors. Un altre, segons els testimonis és que:

Tienes que demostrar que has trabajado un año en negro, y llevar en España dos años, pero para demostrarlo, faltan pruebas. Y no hay pruebas... Y mucha gente pasa de problemas. [Ahmed]

Des d'Inspecció de Treball s'aposta, tot i que amb reserves, per les modificacions que, segons la mateixa font, s'han produït a la Llei per denunciar les contractacions il·legals:

Les vies *d'arraigo* i les possibilitats de col·laboració per lluitar contra les xarxes d'immigració il·legal, és generosa. La persecució de la immigració il·legal mitjançant la policia intenta ser contundent contra els que utilitzen la ma d'obra d'aquesta manera. Fins a quin punt ho *logra*? No cal ser ingenu.[Inspecció]

Si ens preguntem per la intensitat de la vulnerabilitat observarem que són generalment les dones immigrades en situació d'irregularitat qui pateix més aquesta situació, com encertadament ja recull Sònia Parella

(PARELLA, S. 2003). Les condicions laborals de moltes dones que treballen al servei domèstic, tenint cura de gent gran, d'infants o fent la neteja de llars o oficines són, probablement les més insatisfactòries:

La mayoría de las empleadoras [del sector del servei domèstic] no respetan los derechos laborales de las trabajadoras [immigrades]. Algunas trabajan 16 horas [al dia] dentro del servicio doméstico con un sueldo de entre 600€ a 800€ trabajando de lunes a sábado al mediodía. Pueden coger vacaciones pero sin cobrarlas. Y no pueden salir [Isabel]

14

Els abusos no són només salarials, sinó que passen per vulnerar drets fonamentals, fins i tot en situacions que involucren la seva salut.

En el trabajo doméstico, es común que a las empleadas les cojan el pasaporte. Por ejemplo [a una ocupadora, una treballadora] le pidió para ir al médico y ella le dijo "estás irregular y no puedes porque no quiero que la policía se entere". Entonces, la mujer le da una pastilla. [Margarita]

Els exemples són variats però sempre recauen en subjectes amb característiques semblants: dones estrangeres en situació d'irregularitat administrativa i amb ocupacions poc prestigiades.

Hay mucho abuso dentro del trabajo doméstico y la hostelería. "mira, tú te acuestas conmigo y tu trabajo mejor" pero además, si la persona se acuesta, no mejora nada. [Margarita]

Fins i tot a l'hora de buscar feina, també existeixen ocupadors que es volen aprofitar d'aquesta vulnerabilitat, i intercepten anuncis de dones joves que s'ofereixen per treballar al servei domèstic o al sector de l'hostaleria per oferir-les treballar com a prostitutes. O bé, es publiquen ofertes de feina enganyoses, intentant aprofitar la situació d'irregularitat administrativa de les dones:

Alguna vez, por ejemplo, miraba anuncios de trabajo y llamé a uno que pedían una camarera y hablando con ellos les dije que no tenía papeles y me decían que era igual porque no iba a trabajar en la barra. El trabajo era en un club y ellos me dijeron que era "trato directo con el público" y yo les dije "pero cómo que trato directo con

el público si no puedo trabajar en la barra?" y me dijeron que era una "sala de masajes" y entonces les dije que no.[Sònia]

Aquests són alguns dels abusos específics que es cometien sobre les dones. El gruix de treballadors estrangers en situació irregular comparteix amb les treballadores, com es pot imaginar, salaris baixos i jornades laborals que superen les 40 hores setmanals.

En hostelería hay Montxos, cadenas de restaurantes con paquistanies trabajadores sin papeles. En verano, que aquí dura 5 meses, entras a las 10, 10 y media hasta las 4, las 5, que dejas el restaurante. A las 8, entras otra vez. Y te quedas hasta las 3 de la mañana. Cuántas horas? Casi 15 horas y pagan fatal. Más o menos... 800, 850, 900 euros. Si hay alguna buena pagan 1000, por 15 horas. Si tienes papeles, pagan mejor [Yjub]

Una altra de les expressions de la vulnerabilitat imposada a aquesta població a causa a la seva il·legalitat és la por, que s'expressa per exemple en la relacions distants, quan no de rebuig envers les autoritats públiques, policia o mossos d'esquadra. Sembla que aquesta situació no és recent. Com comenta Yjub l'any 92 "la policia buscaba a los inmigrantes como un cazador busca a un animal en la jungla". La Paula, ens explica:

Sí. Lo que más miedo me da... es que vas por la calle, ves un policía y que me pidan los documentos[...]me di cuenta de que a veces [els agents] dan problemas... pero a mí nunca me pidieron[la documentació].[...]Una vez en el voley a unos hombres les pidieron los documentos. A mí no, porque estaba jugando con unas señoras. Nosotras hicimos como si nada, seguimos jugando.

Justamente ayer me topé con dos policías[...] mossos d'esquadra. Y les tengo miedo. Es que siempre me pasa y mi marido me dice: tenés que tranquilizarte, pero es que siempre, siempre, siempre tengo ese miedo, hace ya 3 años que estoy aquí y tengo miedo..[Paula]

La por és una tenalla que immobilitza aquestes persones i les converteix en treballadors submisos i "ciutadans" dòcils. A punt per acomplir la seva funció de subalterns prescindibles desproveïts de qualsevol

consideració que faci referència als drets que els haurien de ser immanents.

Aprofitaments de la irregularitat

Evidentment, la vulnerabilitat de què és subjecte la població immigrada en situació de irregularitat produeix rèdits específics per a alguns sectors i actors de la societat. Els aprofitaments poden ser de diversos tipus. En aquest apartat, per la seva transcendència, en destaquem els de caire econòmic i polític.

Si parlem dels beneficis econòmics produïts per aquesta situació, podríem dir d'entrada, que aquest fet és possible gràcies a un disseny restrictiu –i en alguns articles fins i tot anticonstitucional¹⁴– de la Llei d'Estrangeria i del seu reglament, combinat amb certa laxitud o arbitriarietat en la seva aplicació. Maurizio Ambrosini en el seu text *Intereses ocultos. La incorporación de los inmigrantes a la economía informal* explica:

Las normas restrictivas no han logrado cortar completamente el flujo de inmigrantes, sobre todo en aquellos países de [...] controles menos férreos, y han contribuido a producir una oferta laboral carente de cualquier tipo de amparo, algo paradójicamente apetecible para algunos segmentos del sistema productivo. [...] En Japón [...] muchas empresas pequeñas correrían el riesgo de quebrar si no pudieran recurrir al trabajo de inmigrantes irregulares (Ambrosini, p.124)

Els dirigents dels sindicats majoritaris coincideixen a assenyalar la intencionalitat darrera de l'aplicació deficient de la llei. Abdelkader Aslimani coordinador de l'Associació d'Ajuda Mútua d'Immigrants a Catalunya (AMIC) del sindicat Unió General de Treballadors (UGT) opina que "A algunos sectores de la patronal les interesa un volumen de

¹⁴ "El TC anula tres artículos de la ley de Extranjería". La Vanguardia. 09/11/2007

mercado sumergido [...] éste nunca va a desaparecer". En la mateixa línia, Ghassan Saliba, dirigent de la Secretaria d'Immigració de Comissions Obreres, amplia:

[el mercat laboral submergit], abastit per població en situació d'irregularitat va ser tingut en compte i propiciat amb el govern del Partit Popular per intentar augmentar la competitivitat basada en irregularitat. [D'altra banda], l'estratègia del PSOE ha canviat el discurs però no ha canviat la pràctica.

Des d'Inspecció de Treball i Seguretat Social del Ministeri de Treball s'expressa la següent hipòtesi al respecte:

Pot ser que interressi tenir sempre un marge d'economia irregular: gent que consumeix i que cobra menys diners i que produeix molt perquè té la cosa que no l'acomodin i de intentar regularitzar la seva situació. És gent productiva i barata. Però això és en el sentit més macro. A nivell d'inspecció aquesta creix lentament, però no perquè no es vulgui que hi hagin inspeccions. [Inspecció]

Paradoxalment, tot i que els estrangers no comunitaris són els més perjudicats per aquesta situació, tots els entrevistats –incloent-hi aquells que han passat anys en situació d'il·legalitat demanen el compliment íntegre de la Llei d'Estrangeria, per poder acabar amb la impunitat dels abusos laborals. Sobre el tema, el president d'una associació de persones immigrades del Pakistan afirma:

La ley no existe para nosotros. Si tiene cosas buenas, no lo sabemos, sólo sabemos que aquí pagan poco, muchas horas, pagan menos y cada día hay menos inspectores de trabajo [Yjub]

Els sindicats majoritaris coincideixen a denunciar l'insuficient nombre d'inspeccions. Des d'UGT s'afirma que el Departament de Treball hauria de posar inspectors en cada municipi i fer-ho cada setmana a més de descentralitzar-ne el servei. En les resolucions de CCOO apareix la mateixa demanda però afegint l'exigència d'eficàcia en les inspeccions.

Segons els entrevistats, els empresaris que contracten il·legalment a treballadors intenten sortejar les inspeccions. Una de les persones entrevistades que porta més de 3 anys en situació d'irregularitat ho explica així:

Unos jefes dicen: "si ves unas gentes extrañas como inspectores tienes que esconderte, entiendes?". [Els inspectors han vingut] una vez sólo, y yo subí a la escalera, trabajando en las reformas, salí al terrao y ya está. [Amenay]

18

Burlar les inspeccions, no resulta difícil segons altres testimonis en situació d'irregularitat, que acusen l'Administració de connivència amb algunes empreses i de poca eficàcia a l'hora realitzar-les.

"[Yo] es que no he visto nunca... [inspectors] Pero mis amigos sí. Los jefes saben cuándo vienen, avisan a los sin papeles de ir a un sitio o no venir este día y ya está. A veces vienen y "Rápido: los sin papeles al lavabo o al bar" [...] A veces se da al inspector el número de trabajadores y de tarjetas y ya está, se van[...]Si una persona sin papeles trabaja con la tarjeta [d'autorització de treball] de otro le dicen: "si te preguntan, di que te llamas Mohammed y ya está." [Ahmed]

Aquest panorama es complica i l'abús s'estén encara més amb la participació de les subcontractacions dutes a terme per les grans empreses:

Eso es culpa de las grandes empresas, que [amb coneixement] que esas personas no tienen papeles, [...] pactaron con [una] empresa paquistaní: "dame papeles de una persona y manda a otra (...) a la obra". Aquí contratas a una persona y sólo con papeles [d'autorització de treball] de una persona hay 3 personas trabajando[...] en 3 obras de la misma empresa. Y así pasa. Y a ellos les da igual. [Yjub]

A més de les males condicions laborals, els treballadors irregulars s'exposen a impagaments. Les grans empreses, un cop realitzada la feina subcontractada, coneixedora que la petita contracta empleats en situació d'irregularitat, utilitza la llei en benefici propi:

En la construcción, la situación [está] muy mal. Hay muchos paquistaníes trabajando en empresas sin contrato[...] Hay muy grandes empresas que no dan faena directamente, obligan a trabajadores a darse de alta o a trabajar para empresa pequeña. Dan faena a la pequeña empresa, que chupa más sangre a los trabajadores. Pero grande empresa lo sabe todo. Pero [...] las grandes empresas, si hay más faena dicen[a l'empresa subcontractada]: "trae gente sin papeles, no pasa nada". Y cuando su factura sube más... casi 50 mil euros dicen: "no, tienes que enseñar que la persona tiene papeles y si no, no pago". Eso es costumbre en Cataluña. Y así, no pagan. Han castigado a las pequeñas empresas que han hecho trampa con la Seguretat Social, pero no ha sido así. Es la gran empresa la que ha usado el arma para hacer la trampa a la Seguretat Social. [Yjub]

Aquesta crítica la subscriuen representants de sindicats com en Ghassan Saliba afirmen que "les grans empreses subcontracten i fan competència deslleial. Es fa la vista *gorda* per part dels empresaris i de les associacions d'empresaris."

Per la seva banda, les associacions d'empreses com *Foment del Treball Nacional* aposten per la contractació al paísos de procedència, i en relació a les denúncies sobre la subcontractació que poden fer els seus socis, assenyalen que el control de la subcontractació "és difícil, inclús per l'administració que també ha contractat accidentalment a [treballadors] il·legals" ¹⁵.

Per intentar canviar aquesta situació, els agents d'Inspecció de Treball, actuen d'ofici però, sobretot, via denúncies dels sindicats. Des de les associacions d'empresaris no s'ha fet mai cap denúncia, segons reconeixen alguns dels seus representats i membres de l'administració pública.

¹⁵ L'entrevistat fa referència a un cas recent que es va donar a l'Ajuntament de Santa Susanna, al Maresme on el mateix alcalde tenia il·legalment contractat a un jardiner: "Un 'sense papeles' treballa per a l'Ajuntament de Santa Susanna". El Periódico de Catalunya. 31/01/2007

Un altre exemple d'aprofitament dels límits a l'autonomia de la població en aquestes circumstàncies, per part de grans empreses, l'ofereixen els repartidors de butà del barri del Raval de Barcelona, que en la seva majoria no estan contractats per la companyia expenedora (en el cas que s'explica, Repsol):

"Varios amigos que trabajan [repartint bombones de butano] desde el 92, ellos trabajando como burros, a veces que sí tienen altas [a la Seguretat Social] en el trabajo, pero mayoría no, [...] sólo viven de propina" [Yjub]

20

Segons el mateix entrevistat, -membre d'una associació de persones immigrades del Pakistan- ni els polítics, ni les administracions, ni els sindicats (UGT i CCOO) amb qui n'ha parlat, no solucionen a aquesta situació.

La situació de vulnerabilitat davant la Llei d'aquesta població permet igualment que no es pagui regularment als empleats tal i com ens explica Ahmed: "em deuen 1000 euros d'una banda, 600 d'un altre més un tercer de Sevilla que també em deu 1000 euros". El més greu de tot és que aquestes situacions no poden ser denunciades ja que corren el risc de rebre una ordre d'expulsió.

La situació d'irregularitat d'un treballador també és aprofitada pels ocupadors quan defugen responsabilitats en els accidents laborals. Tal i com tradueix des de l'amazic, un company d'un treballador "sense papers":

[...] lleva 2 años que trabajaba sin papeles, y le pasó un problema: que tuvo un accidente de trabajo. [...] trabaja con un marroquí, le ha llevado del trabajo a su casa y tenía rotas las costillas y dañado el pie y la columna vertebral. Lo dejó en su casa: "a ver cómo hacemos, un pacto" Le llevaron al hospital, luego, y cuando llaman del hospital [a la empresa] le dijeron: "a éste no le conocemos de nada". [...] Y ahora está de juicio con éste que dice que no lo conoce. Es un caso como otros más, como no hay papeles no puedes hacer nada. Menos mal que él tiene testigos para demostrar que ha trabajado [en la empresa denunciada]...[Amenay]

Tot i això, es confia que la mateixa Llei i els organismes competents puguin frenar i denunciar situacions on empreses i persones s'aprofiten del marge d'irregularitat lligat a un disseny restrictiu de la Llei i una manca endèmica de recursos per aplicar-la.

Des de la perspectiva del país que rep immigrants il·legals, és molt clar, són persones que per la seva situació de precarietat dintre de l'Estat són *carne de cañón*: salaris més baixos, condicions pitjors i fins i tot en situació regular, són treballadors que van a les feines en principi, pitjor valorades. La Llei pot tenir deficiències però és una millora considerable[...] Té les seves limitacions. Però ho intenta. [Inspecció]

Culturalisme i expiació

Pel que fa als aprofitaments polítics de la situació de la població en qüestió, descobrim que la figura de "l'immigrant" s'ha convertit en el boc expiatori de tots els desajustos de les nostres societats. Aquest exercici retòric, necessita d'un discurs polític que atorgui carta de naturalesa a l'arbitrària subordinació de la població estrangera. Per satisfer aquesta demanda trobem l'argument de "l'immigrant" com a amenaça; però més el més contundent és el que esgrimeix suposades diferències irreconciliables entre l'anomenada "societat d'acollida" (el "nosaltres"), i els que procedeixen de societats més enllà de les fronteres europees, (els "altres"). L'establiment d'aquesta diferència afirma implícitament que els "immigrants" són "culturalment inferiors". Aquesta lògica discursiva justifica les desigualtats argumentant que els estrangers podrien arribar a ser compatibles amb "la nostra cultura", però mentre arriba aquest moment, s'han de dedicar a fer les tasques pròpies dels "immigrants".

Aquest tipus de discurs, hegemònic a les societats europees i inspirador de la majoria de polítiques "d'integració", rep el nom de *culturalisme*, i constitueix una doctrina d'ús recent que substitueix el racisme més clàssic en la seva tasca d'excloure, segregar i explotar a aquesta

població. Tot això, amb l'avantatge de trobar-se dintre dels marges de la més impol·luta correcció política.

Un exemple d'això es va observar en la discussió del dirigent de Convergència i Unió (CiU) Josep Antoni Duran i Lleida amb una dona que portava un vel i que l'interpel·lava amb una pregunta sobre les discriminacions a les joves, filles d'immigrants nascudes a l'Estat, que feien ús d'aquesta indumentària. Al programa de *Televisión Española* (TVE) "Tengo una pregunta" a l'octubre de 2007, Duran i Lleida responia¹⁶:

Bueno, es una reflexión larga que a lo mejor no le gustará, pero como que hay que decir lo que uno siente, se lo diré con toda cordialidad y aprecio, no? En la medida que el velo sea la expresión de una religión, yo no tengo nada que objetar, ahí está el pluralismo religioso, la libertad religiosa y ese es un símbolo... en la medida que sea, insisto, un símbolo religioso, nada que objetar.

En la medida que sea un símbolo cultural, para mí todas las culturas no tienen el mismo valor, yo sinceramente creo que la nuestra, respetando muchísimo la que usted representa, es una cultura basada en los derechos humanos y en el respeto a la igualdad hombre y mujer.

[...] y por tanto, [la seva] es una cultura que yo respeto muchísimo, pero que no comparto porque [...] yo creo sinceramente, con todos los respetos, que ustedes llevan más retraso y consecuentemente yo le debo pedir que se integre y que se integre en la cultura que nosotros representamos [...] nosotros nos podemos enriquecer con las aportaciones de su cultura pero no puede ser substituida por la suya, entonces yo le pido que se integre.

És interessant observar la sinceritat amb què el Sr. Duran s'expressa en un context cultural, amb poques acotacions morals; mentre que, quan parla de qüestions religioses—un terreny discursiu regulat per la

¹⁶ L'intervenció es pot trobar a www.Youtube.com al canal de Radio Television Española. Programa "Tengo una pregunta para usted: Josep A. Duran i Lleida".

correcció política, limita les seves opinions al·ludint ell mateix al pluralisme religiós, per exemple.

En aquest cas, hi ha un missatge en codi que es desxifra a l'entendre que el dirigent polític assenyalava que la "cultura nacional" de la que ell s'erigeix representant, és superior i és per això que "les altres cultures" s'hi han de subsumir.

Recordem que aquest aprofitament polític –la conversió en boc expiatori de la població estudiada- és possible també perquè la població immigrada és electoralment irrellevant (encara avui, els immigrants, no poden exercir el dret al vot ni tan sols a les eleccions municipals)¹⁷. D'aquesta manera, problemes tan diversos com l'encariment de l'habitatge o l'augment de la contaminació a la ciutat són explicats en funció del nombre de "grups culturals diversos" que habiten el territori català.

Aquest exercici retòric –la culpabilització de la població immigrada pels desajustos socials- produeix una confusió entre causes i conseqüències. En aquest sentit, moltes vegades s'ha esgrimit políticament la necessitat de la llei d'estrangeria en resposta al suposat conflicte social que es pot derivar de l'arribada de població estrangera. En contraposició, Abdelkader Aslimani, secretari d'AMIC-UGT (Associació d'Ajuda Mútua d'immigrants de Catalunya, de la Unió General de Treballadors) senyala l'actual Llei d'Estrangeria d'immigració com la generadora del conflicte social; ja que legítima, entre d'altres coses, que una part de la població es trobi en absència de drets fonamentals com poden ser el de reunió,

¹⁷ Tot i que el vot dels immigrants és un debat actual, no s'esperen canvis significatius al respecte. Veure notícia "La mitad de los extranjeros extracomunitarios no se beneficiará del voto inmigrante" La Gaceta de los Negocios. 25/07/2008

manifestació, associació, sindicació o vaga¹⁸. En aquesta mateixa línia s'expressa Ahmed, membre de l'Associació Cornellà Sense Fronteres al afirmar "Nunca lo han dicho, pero no hay ley peor o mejor: una ley de excepción, cualquiera, es para desfavorecer".

Alguns entrevistats expliquen l'augment del conflicte social, no només per l'existència de la Llei, sinó més encara per la seva aplicació deficient. Fins i tot, i paradoxalment, persones que han patit estar sota aquesta "Llei d'excepció", com en Ahmed, fan la següent demanda:

Desde el punto de vista de la gente que defiende los derechos de las personas inmigradas estoy dispuesto a decir: que apliquen la ley de extranjería, la peor que haya, a ver si son capaces, porque nunca se ha aplicado del todo la ley de extranjería, porque el objetivo es controlar, dominar, segregar. Que la apliquen! [...]

Si mañana derogamos la ley de extranjería y la gente tuviera papeles, habría un conflicto enorme, porque la mentalidad de la gente... no lo puede tragar, esto es mucho para ellos. [Ahmed]

Tal i com encertadament ha destacat el sociòleg Salvador Cardús, pensar la immigració ens permet aprofundir i pensar amb més eines i claredat la societat en què vivim i l'ordre social que volem. Aleshores, pensar en les dependències específiques de la població immigrada, vol dir pensar de quines eines s'abasteix la societat per mantenir a parts importants de la població al marge dels nuclis de decisió i del repartiment dels diners. És en aquest sentit, que el discurs culturalista encobreix – amb un racisme latent- els motius més estructurals de la segregació social actuant en contra de tota la societat catalana.

¹⁸ Al desembre de 2007, El Tribunal Constitucional va respondre diversos dels recursos d'anticonstitucionalitat que s'havien interposat a la Llei 8/2000 i es van derogar 4 articles. Veure premsa La Vanguardia, 27/12/07. "El Constitucional reconoce el derecho a huelga a los 'sin papeles'"

El desclassament dels estrangers a Catalunya (o com la societat catalana desaprofita actius d'alt valor afegit)

L'etiqueta "immigrant" sol associar-se a diferents formes de pobresa material o simbòlica. És per això que moltes vegades s'obvia una de les característiques més destacades d'aquesta població, que el seu nivell de formació és superior a la mitjana estatal. Contra el que es publicita massivament, solen ser les famílies menys pobres i més preparades les que decideixen sortir dels seus països amb l'esperança d'aprofitar millor les possibilitats personals i familiars de què disposen.

Un cop a Catalunya, és quan aquesta població descendeix en l'escala social, ocupant llocs de treball molt per sota de la seva formació o qualificació. Aquest fenomen es coneix com *desclassament* i no és un element nou per a l'economia catalana.

Les dades consultades assenyalen que el desclassament laboral de la població estrangera a l'Estat espanyol és del 43% (mentre que la dels nacionals és 24%)¹⁹. Pel que fa als nivells de formació, tant a Catalunya, com a la resta de l'Estat, pràcticament el 30% de la població estrangera té estudis superiors, front el 25% dels nacionals²⁰. Recerques recents elaborades a Catalunya corroboren aquesta realitat. Tant Adela Ros (2008) en el seu informe "Perdent oportunitats", com els autors del darrer informe de Consell Econòmic i Social de Barcelona (CESB), destaquen: d'una banda, la generalització de feines subalternes per als "immigrants

¹⁹ *Perspectivas de las migraciones internacionales*. International Migration Outlook. OCDE, 2007.

²⁰ PAJARES (2007) *Inmigración y mercado de trabajo*. Informe 2007. *Análisis de datos de España y Catalunya*. Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración. MTAS. 14 pp 154.

no comunitaris” i de l'altra, l'augment del diferencial entre formació acadèmica dels estrangers i les seves ocupacions laborals²¹.

Tot i aquesta realitat, gran part dels estrangers manté l'esperança de poder desenvolupar les seves capacitats i que aquestes siguin aprofitades, encara que signifiqui una reconversió del seu perfil professional.

Des que tinc els papers treballo com a soldador i estic content. Em queda un any per acabar la carrera d'Economia que vaig deixar a Fes però no tinc segur si vull fer tots els papers per homologar els crèdits i acabar-la o estudiar alguna cosa que tingui a veure amb la feina que ara estic fent. De moment, faig jornades de 10 hores i quan acabo, entre *Sense Fronteres* [l'associació en què participa] i tot, no tinc forces...però l'any que ve, pot ser. [Amenay]²²

Aquesta cita il·lustra una paradoxa en relació del model productiu predominant a Catalunya. L'Amenay, obté una feina determinada per “la situació nacional de empleo” que l'impossibilita per fer el treball corresponent a la seva formació i alhora, li genera la necessitat d'un nivell de formació més baix. La paradoxa rau en el missatge públic habitual²³: que cal formar els immigrants perquè puguin desenvolupar bé les feines que se'ls assigna (encara que siguin subalternes), i s'assumeix que aquesta formació serà a l'alça. Ras i curt: a Catalunya s'inverteix en formar cambres i (de)formar enginyers.

²¹ ROS, A. (coord.) (2008) *Perdent oportunitats. El problema de la subocupació de la immigració*. Pla estratègic Metropolità de Barcelona. Universitat Oberta de Catalunya i CONSEL ECONÓMIC I SOCIAL DE BARCELONA- FUNDACIÓ JAUME BOFILL (2007). *Immigració i mercat de treball a Barcelona*. Barcelona. www.bcn.cat/cesb

²² Finalment, l'entrevista't, es va decidir a matricular-se a la Facultat d'Econòmiques de la Universitat Autònoma de Barcelona i finalitzar la llicenciatura d'econòmiques.

²³ Enunciat per la premsa, l'administració pública o els representants polítics.

Ens trobem doncs, que moltes de les persones immigrades entrevistades han patit o pateixen un desclassament social en el sentit que els seus recursos es veuen menystinguts en la societat a què han arribat. Ahmed ens explica que malgrat els seus estudis “me licencié en Biología general química i genètica” -diu, la seva situació legal i laboral actual és “rocambolesca”. Tot i que treballa per a un centre de menors que depèn de la Generalitat de Catalunya, el seu permís de treball encara està vinculat a un contracte com a repartidor de publicitat. En un primer moment, aquell contracte li va permetre la col·laboració com a freelance al centre:

Y cuando [acabada la primera col·laboració amb el centre de menors] he cobrado, me han dicho que les gusta mi trabajo que si podía esperar un poco me buscarían algo. Y me han [...]propuesto un trabajo de traducciones en colegios para las familias marroquíes [...]Me han dicho que me van a hacer un contrato, aunque al principio no querían, pero yo lo necesitaba para mi renovación. Me han dicho que [buscarían] una manera de contratar-me, [ara ja,] trabajando en eso. [Ahmed]

Per a la primera autorització de treball, l'actual legislació genera i preestableix un nínxol laboral, ja què són determinants pel “*Catálogo de ocupaciones de difícil cobertura*”²⁴ que fan que part d'aquesta població amb –o sense- estudis superiors, no tinguin opció a altres llocs de treball. A més, la primera és restringida a una província i unes activitats laborals determinades.

Es difícil. [...] No tengo ninguna experiencia en la construcción y [es la] oportunidad [de trabajo] que más hay. Pero de albañil, no tengo ninguna experiencia. Ni tampoco [la mayoría de la] gente de mi pueblo que está en Cornellà [de Llobregat].[Ahmed]

²⁴Com s'ha esmentat abans, els permisos de treball per a immigrants requereixen l'avaluació de la “*Situación Nacional de Empleo*”, a partir de la qual, el “*Instituto Nacional de Empleo*” elabora el “*Catálogo de Ocupaciones de difícil cobertura*”. Veure QUADRE 3:Tipus d'autoritzacions i contractacions.

Les situacions de desclassament arriben a extrems gairebé inversemblants com en el cas d'aquesta dona procedent del Brasil i actualment cambrera d'un hotel de Barcelona. Les dificultats aquí rauen en el procés administratiu, a què estan lligades les seves credencials acadèmiques:

Me licencié en ADE [Administració i direcció d'empreses] y Psicología en Brasil. Tengo un doctorado en EEUU, en [la Universitat de] Columbia en Nueva York. [Per homologar el títol] me pedían 4 millones de pesetas porqué tenía que ir a un traductor oficial. La tesis son 800 páginas a 5000 pesetas cada una, en el 94. [Cosa que] me impidió, en ese momento, homologar mi título de doctor. [Paula]

28

S'ha de tenir en compte que per encetar l'empresa migratòria es requereix d'uns recursos de sortida mínims. Això comporta una mena de "selecció social" de la població que arriba a Catalunya.

Qué crees? Que un obrero de Paquistán puede venir aquí? Tiene que tener 12 mil euros. La gente que viene aquí es de clase media. Y gente de clase media no trabaja con su mano, odia esto: sastre, pintor, odiamos el trabajo del campo porque significa trabajo y otra palabra, significa odio. Toda clase media trabaja en su negocio, maestro, hospitales, funcionario, sus despachos, su tierra, su negocio... y a veces sí trabajan con manos pero es su tierra, o su tienda... es propietario. Ningún paquistaní obrero ha venido. [Yjub]

La distància entre capacitats i reconeixement professional en la població immigrada evidencia el desaprofitament dels recursos per part de la societat catalana. Aquesta distància, en combinació amb les baixes expectatives que la societat disposa en ells, esdevé un recurs clau que explica que alguns "immigrants" puguin deixar de ser-ho, abandonin la condició de subalterns i aspirin a una dosis més generosa de reconeixement públic, malgrat els múltiples entrebancs institucionals existents.

Formes de resistència a la vulnerabilitat

La població immigrada en situació d'irregularitat, com s'ha mostrat en l'apartat anterior, pateix unes condicions de dependència específiques vinculades al seu estatus en l'anomenada societat "d'acollida". Alhora, -com es demostrarà a continuació- és capaç de suportar aquesta situació, comptant amb dos factors: el capital cultural i la necessitat de donar sentit a la forta inversió que li ha suposat el projecte migratori.

29

L'empenta de la sàvia nova

Des dels últims 10 anys Catalunya, al igual que la resta de l'Estat, deu l'important creixement econòmic que ha protagonitzat a l'arribada de nova població. És en aquest context, que la noció *d'immigrant entrepreneur*²⁵ ha proliferant en els darrers anys i s'ha utilitzat per assenyalar les especificitats i característiques dels estrangers que abandonen les parts més baixes de l'estructura laboral (Aramburu, 2004; Díaz i Molina, 2006; Moreras, 2006 i Goldberg, 2006). Aquests empresaris se'n surten gràcies a les xarxes d'ajuda mútua familiars, locals i transnacionals. En Yjub explica amb molt de detall aquests processos.

70% de la gente que viene de Punjab tiene relación con la familia que viven en países ricos: Alemania, Inglaterra. 95% de paquistaníes aquí tiene varios hermanos. Por ejemplo 3 hermanos que primero trabajan los 3, uno deja trabajo, monta tienda, si va bien, otro deja trabajo y también monta tienda. Así, montan 3 tiendas. Así, 3 hermanos viven juntos, comen como en el 3er mundo: lentejas y lentejas y no gastan mucho y ahorran mucho dinero y montan tiendas [...] Por qué los paquistaníes montan tantas tiendas? [molts propietaris guanyen poc, però això és millor] que trabajar tan duro en la construcción [...] [Yjub]

²⁵ Tot i que avui sigui ingent la bibliografia que podem trobar sota l'epígraf "d'immigrant entrepreneur", el primer autor que va fer servir el terme va ser Ivan Light. A la seva etnografia *Ethnic enterprise in America: business and welfare among chinese, japanese, and blacks*. Berkeley [etc.]: University of California Press, cop.1972

Des d'aquest punt de vista s'observa que la població immigrada intentarà defugir d'ocupar-se, per exemple, de tasques que representin treball manual en centres de producció intensiva (hosteleria, agricultura, etc...). Això pot explicar, la voluntat i l'esforç que fan moltes famílies "immigrants" per encetar un negoci, tot i que impliqui moltes hores de treball, molt d'estalvi i, com a conseqüència, unes condicions de vida més dures que les d'alguns treballadors assalariats. Tot per intentar mantenir *la dignitat* associada al seu *estatus* familiar de procedència.

L'informant també destaca el paper de les xarxes transnacionals a l'hora de facilitar la inversió mínima per començar, per exemple, una botiga de queviures. Aquestes xarxes funcionen amb sistemes de reciprocitat i de confiança mútua que actuen com a petits bancs familiars entre diferents països. A més d'aquestes fonts de finançament, la població immigrada desenvolupa altres amb formes d'estalvis populars elaborades per aquesta població a Catalunya. Sense estendre'ns més en aquest particular és molt recomanable l'estudi de Sow sobre les *Tontines*, una mena de pràctiques financeres d'alguns immigrants africans a Catalunya²⁶.

Fer-se invisible

El sociòleg Pierre Bourdieu va anomenar *Capital Cultural* el conjunt de coneixements imbricats en les habilitats apreses i manifestes en títols acadèmics, o fins i tot, en la manera més o menys refinada d'asseure's a

²⁶ SOW, P., (2007) "Estalvis populars africans a Catalunya: tipus i formes de pràctiques financeres submergides dels immigrants". Informe per la Fundació Bofill. Barcelona: Setembre

taula²⁷. Aquesta noció està lligada a la de *reproducció social* i representa el volum de recursos no econòmics de què disposen les *classes socials* hegemòniques per tal de reproduir unes relacions en l'estructura social que perpetuïn els seus privilegis i l'autoritat d'aquest grup social sobre la resta.

Quan ens referim al *capital cultural* dels estrangers, fem servir el concepte en la seva dimensió de *capital* o *patrimoni simbòlic* que, heretat de forma idèntica al capital econòmic, dota als seus posseïdors d'habilitats específiques per sortir-se'n de les diferents proves a què es veuen sotmesos per la seva condició. És a dir, veiem el capital cultural com a instrument per a la promoció social de l'individu. Aquesta dimensió del concepte resulta especialment útil per aportar llum a les dades obtingudes:

I en un viatge a França amb els nens que jo portava perquè allà [al Senegal], treballava des dels 17 anys amb els Escoltes senegalesos. I encara segueixo. Això m'ha facilitat el treball social, el contacte amb l'altra gent, amb monitors, cooperants. Al 2001 vaig anar a França per fer pedagogia social, en un intercanvi, en un camp de treball i jo era monitor. Era un seminari sobre drets i deures dels infants. Clar a França era la bomba, un senegalès que venia a parlar sobre drets i deures dels infants a França. Jo el tema el dominava. [Salif]

D'aquesta cita, el que destaca primer és que l'informant, nascut al Senegal fa un ús fluid del català. Com la majoria de la població que prové del continent Africà, domina diverses llengües, algunes de les quals europees, i aquesta situació li permet aprendre nous idiomes amb relativa facilitat. Només en aquesta cita, Salif ja enumera un seguit de coneixements i d'habilitats adquirides que li permeten, per exemple, ampliar la seva xarxa de coneguts (que en termes *bourdians* podríem anomenar *capital social*). Aquesta xarxa és essencial a l'hora de

²⁷BOURDIEU, P., PASSERON, J.C., (1970) *La Reproduction : éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris : Éditions de minuit, cop.

possibilitar el seu desplaçament dintre d'Europa. També ens indica un coneixement específic que li permet ser convidat a França per oferir una ponència sobre pedagogia.

El més rellevant de la seva narració és quan es refereix a la distància entre el *capital* que ell acumula i les expectatives dels assistents a la conferència (basades en prejudicis sobre la seva procedència nacional). L'informant gira al seu favor els prejudicis; el seu coneixement d'una matèria concreta és encara més valuós quan els prejudicis nacionals o racials, pressuposen escassos nivells de formació.

Seguint Bourdieu, s'observa com el valor afegit d'aquest capital és precisament la seva invisibilització. El capital cultural és encarnat pel subjecte de manera que es percep com a "natural", per exemple en l'habilitat per dominar els codis de comunicació en diferents tipus de conversa. L'acumulació d'aquest capital, té més possibilitats de *donar rèdits* en relació proporcional a la seva naturalització. Serà d'aquesta manera, amb el trànsit d'habilitats apreses a aptituds "naturals, intrínseques i inalienables" que les persones estrangeres podran sortejar algunes de les traves que recauen específicament sobre elles.

De la mateixa manera, el capital cultural s'expressa com a eina per cultivar i aprofitar, en paraules de Goffman "l'art de manejar les impressions"²⁸, de dominar la imatge d'un mateix en una situació concreta, de poder interpretar ajustadament el ventall de codis comunicatius que s'utilitzen en una relació interpersonal i d'avançar-se a les expectatives que es poden crear al seu voltant. Aquestes habilitats

²⁸ GOFFMAN, E (1994). *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Buenos Aires Amorrortu: Buenos Aires.

doten al subjecte de més autonomia respecte les limitacions específiques associades a la seva condició d'estranger.

Estrangers a la ciutat

Els autors de l'Escola de Chicago van descriure la vida urbana com un espai de variabilitats contínues i van fer notar que aquesta peculiaritat la convertia en un espai d'oportunitats per als estrangers. Concretament, els nouvinguts a l'urbs poden beneficiar-se del fet que algunes institucions o certes normativitats no explícites -producte d'una sociabilitat determinada- els passin desapercibudes d'entrada. Encara que la literatura²⁹ sobre el tema consideri que aquestes dissonàncies entre el nouvingut i els codis la societat d'arribada són un entrebanc, nosaltres defensem que és l'estranger qui millor pot aprofitar els espais d'ambigüitat de tota societat urbana.

L'estranger utilitza els intersticis socials per millorar el seu estatus, accedir a millors llocs de treball o invisibilitzar, per exemple, la seva condició "d'immigrant" per tal que no se li apliquin les sancions específiques corresponents.

Mentre viu en situació d'irregularitat administrativa "l'immigrant" està sempre a expenses que la policia el pugui identificar i imputar-li una falta administrativa que és la de no tenir permís de residència o treball. Aquests persones, en tant que individus estigmatitzats per la seva

²⁹ En literatura acadèmica sobre el tema abunda una lectura altament problematitzada del tema migratori que ha donat lloc a múltiples associacions conceptuals entre immigració i conflicte ja sigui aquest de caire "cultural" o "socials", de delinqüència, de bandes de joves violents, de fanatisme religiós o inclús de terrorisme internacional.

condició de no-nacionals, o no-ciutadans, intenten d'una manera o una altra invisibilitzar-se com a pertanyents a aquesta categoria.

Sabia algunos trucos: si tienes vestido muy limpio y periódico en mano, [la] policía no para.[...] ropa de trabajo, mono de pintar, nunca te paran. Si ven que vas a trabajar no te paran. Y yo trabajaba en casas, no en obras ni en calle. [Yjub]

A Catalunya, existeix el recurs lingüístic. Conèixer o fer veure que es coneix el català, pot actuar de “paraula màgica” per encetar una relació, ni que sigui superficial, de cordialitat, produint una disposició positiva per part de l’interlocutor.

[Al conte d’Ali Baba i els 40 lladres, la paraula màgica, “*obre’t Sèsam*”], en Urdu [deia]: *cul ya som-som*, y abría puerta del tesoro. En Cataluña, desde mi punto de vista, seguro, seguro, que hablando catalán es como decir: *cul ya som-som*, es la manera de abrir la puerta del tesoro: encontrarás más trabajo, más rápido si hablas catalán que si sólo hablas castellano. Una persona sin papeles que habla catalán tiene más garantía que si sólo habla castellano. Si una persona que viene a la Asociación, aunque no tenga papeles, pero si habla catalán, le daremos trabajo. No digo: buscaremos trabajo, digo daremos trabajo. [Yjub]

Per tal que els policies no els sancionin, també es mostra tot el ventall de signes que identifiquen l’*arrelament*, en aquest cas, amb tot allò que tingui a veure amb la catalanitat.

Si, una vez con un amigo, cerca de la una [del mediodia], en [la Plaza] Urquinaona, mi amigo quería llamar [por teléfono] y en esa época no había móviles. Él fue a buscar cabina y yo estaba en el coche y vino la policía y me pidió los papeles. Me dijeron: “fuera”. Y yo tenía una carpeta con una pegatina que ponía: Cat, de Cataluña. Y ellos lo vieron, hablaron entre ellos y dijeron: vale, ya está. Y no pidieron papeles.[Yjub]

Present incert, futur compromès

Present incert, futur compromès

Hem mostrat com la vida quotidiana d'una part important de la societat catalana està determinada per dependències específiques vinculades al seu estatus legal de no-ciudadà (estranger), i més encara, de no autoritzat administrativament per ser-hi ("immigrant irregular"). Amb els testimonis recollits se'n poden deduir algunes conseqüències per a l'organització social catalana, com ara el retrocés dels beneficis socials aconseguits durant la segona meitat del segle XX a Europa. Si més no, les conquestes laborals, són alienes en el món dels "immigrants il·legals" i aquesta dinàmica genera l'afebliment de l'estructura social general.

Cal remarcar la indeterminació en què es troba la població estudiada dintre del mercat laboral. Com s'ha pogut comprovar, s'insereixen en els sectors laborals secundaris -mal remunerats, precaris, amb condicions de treball dures, amb poques prestacions i poc prestigi social- circumstància que suposa una accentuació del procés de segmentació del mercat laboral general. Aquesta segmentació pot transcendir la dimensió laboral, i reforçada per la legitimació que atorga la llei, derivar en una fractura social que podríem anomenar "etnonacional"³⁰, és a

³⁰ Un exemple el trobem el codi civil, en el seu títol primer "De los españoles y los extranjeros" L'article 22, modificat per llei 36/2002, diu que per a obtenir la nacionalitat per residència cal acreditar (entre d'altres requisits) 10 anys de residència com a regla general. Tanmateix, els nacionals de països llatinoamericans, Andorra, Portugal, Filipines, Guinea Equatorial i els sefardites només requereixen 2 anys. Els cònjuges, fills o néts de ciutadans espanyols, només 1 any. Per la seva banda, els refugiats han de demostrar 5 anys de residència.

dir, en funció dels estatuts jurídics i les procedències nacionals dels estrangers i dels seus descendents.

Una altra de les observacions que volem destacar és que tots els entrevistats comparteixen una mateixa angoixa: la incertesa amb què contemplen la seva trajectòria laboral i personal. Això és provocat, en gran mesura, per la dependència a una llei específica per a "ells", per als "immigrants". El "nosaltres", "la nació", és salvaguardada per l'Estat mitjançant la figura de la ciutadania. És exclusivament la pertinença a aquesta, la que atorga la igualtat de drets amb la resta de membres d'una comunitat política comuna. Desproveïts d'aquestes garanties i a més sense l'autorització estatal per residir i/o treballar, aquests estrangers experimenten un sentiment de desemparament característic de les societats pre-democràtiques³¹.

Com dèiem, l'estrangeritat destina la població afectada a un segon pla en el gaudi de les garanties legals de protecció estatal que atorga la ciutadania. A més, els estrangers també són relegats de l'exercici democràtic per antonomàsia: el vot electoral. Aquesta exclusió objectiva de la participació política, pot sumar-se a la desafecció a unes institucions que, en un joc de miralls, no reconeixen com a pròpies, pel tractament diferenciat que en reben. Les institucions socials i polítiques els són encara més llunyanes perquè la seva dimensió de subjectes polítics es troba atrofiada i la seva dignitat pública lesionada.

³¹ Rogers Brubaker alertava ja fa gairebé 20 anys, de la falta de consciència que la comunitat nacional no està formada exclusivament per ciutadans, provocant un dèficit democràtic insalvable per a l'enteniment de les societats democràtiques com a tal. "Membership without Citizenship : The Economic and Social Rights of Noncitizens." Pp. 145-162 in Brubaker, ed., *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America* (1989).

Volem fer notar que aquesta situació compromet la societat catalana en el seu conjunt i no exclusivament els immigrants.

La manca de reconeixement de l'altre com a igual constitueix una agressió a la dignitat humana que pot tenir diverses manifestacions. Una d'elles és el menyspreu del capital cultural dels "immigrants" que és ignorat, considerat inservible i ni tan sols explotat. Una altra, és la vulnerabilitat i els aprofitaments de què són subjectes els estrangers en situació de irregularitat administrativa que marquen la seva vida quotidiana.

Com es pot intuir, totes aquestes situacions posen les bases per a una fractura social en Catalunya. A més, si preval el discurs de segregació culturalista hi ha el perill que solidifiqui unes presumptes "identitats ètniques". Això portaria els recent arribats a actuar guiats, exclusivament, per les expectatives sobre la "seva comunitat etnonacional". Un altre risc associat al discurs culturalista, és que una concepció etnonacional de la societat impedis la generació del sentiment de empatia i solidaritat necessari per a la cohesió social. Si les implicacions de les condicions de vida dels no-nacionals sobre els ciutadans –actualment, els únics amb reconeixement polític ple– els passen inadvertides, la segmentació social estaria servida. En un escenari com aquest, el procés d'arribada massiva d'estrangers podria acabar comportant un procés de polarització social sense precedents a Catalunya.

Com hem pogut observar, alguns dels informants sobrevenen els entrebancs que els imposa l'estrangeritat i la il·legalitat. Cal remarcar, però, que això no és gràcies a polítiques públiques d'immigració, sinó a estratègies privades d'adaptació.

Es recomana doncs que les anomenades “polítiques d’integració d’immigrants” facin una aposta, decidida i estratègica³², en contra la segmentació i que es destinin esforços per rehabilitar la dignitat dels “immigrants” en la societat catalana. La dignitat i l’autoestima són la matèria primera per construir una comunitat d’iguals. Més concretament, es podria començar amb el reconeixement i l’aprofitament de les capacitats de tots els membres de la societat al marge de la seva nacionalitat. Aquestes mesures permetrien fer de Catalunya un país més eficient econòmicament parlant i socialment més cohesionat.

Evidentment, aquesta tasca no correspon –ni és abastable– exclusivament a l’administració pública, sinó que totes les institucions i persones que formem la societat catalana actual hem d’implicar-nos-hi a fons.

La capacitat de Catalunya per transformar col·lectivament la situació actual i enfocar la seva definició de comunitat política d’iguals, és l’esperança més fonamentada per imaginar una societat de persones autònomes i vinculades entre sí, per una comunió de drets i deures dissenyats i assumits per tots els seus membres, tant pels que hagin vingut primer com els que continuïn venint després.

³² L’experiència de diversos països europeus ha demostrat la ineficàcia de les polítiques d’integració restrictives. (CARRERA, Sergio. *A comparison of integration programmes in the EU: Trends and weaknesses*. Challenge Papers. N° 1/Març 2006.). Podem afirmar que la millor estratègia és fer polítiques que posin en igualtat d’oportunitats tota la població. Això amb llibertat i autonomia dels subjectes per configurar la trajectòria pròpia de vinculació amb la societat d’arribada.

Bibliografia

- AMBROSINI, A. (1998) "Intereses ocultos: la incorporación de los inmigrantes a la economía informal. MIGRACIONES 4. 111-151
- ARAMBURU, M. (2002) "Los comercios de inmigrantes extranjeros en barcelona y la recomposición del "inmigrante" como categoría social. Scripta Nova. Universidad de Barcelona.
- BOURDIEU, P., PASSERON, J.C., (1970) *La Reproduction: éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris : Éditions de minuit, cop.
- BRUBAKER, ed., (1989) *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*
- CARRERA, Sergio. "A comparison of integration programmes in the EU: Trends and weaknesses". Challenge Papers. Nº 1/Març 2006.
- CC.OO. (1987), *La mujer en la economía sumergida*, Madrid, Confederación Sindical de CC.OO.
- COLECTIVO IOÉ (1990), *El servicio doméstico en España entre el trabajo invisible y la economía sumergida*, Madrid, JOC-E.
- DIAZ, A I MOLINA J.L. *Vender en la calle*.a RIBAS, NATALIA,ET. ALT. *Empresariado étnico en España* .Fundació CIDOB, Barcelona
- DOMINGO PÉREZ, CONCHA I VIRUELA MARTÍNEZ, RAFAEL "Cadenas y redes en el proceso migratorio español" a Scripta Nova Nº 94 (8), 1 de agosto de 2001
- FERNÁNDEZ, M. (2005) "Immigrants per sempre" a *Els Altres Andalusos. La qüestió nacional*. L'esfera dels Llibre, Barcelona
- GOFFMAN, E (1994). *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Buenos Aires Amorrortu: Buenos Aires.
- GOLDBERG, ALEJANDRO "Dinámicas y estrategias socioculturales de inserción económica de los migrantes senegaleses: una indagación etnográfica" a RIBAS, NATALIA,ET. ALT. *Empresariado étnico en España*. .Fundació CIDOB, Barcelona
- GRINBERG,LEON I RECECA, *Migración y exilio : estudio psicoanalítico*,Madrid : Biblioteca Nueva, cop. 1996
- KRISTEVA, JULIA.*Étrangers à nous mêmes*. Fayard. Paris, 1988
- LIGHT, IVAN, *Ethnic enterprise in America: business and welfare among chinese, japanese, and blacks*. Berkeley [etc.]: University of California Press, cop.1972

- MORERAS (2006) *"Iniciativas comerciales inmigrantes en un contexto urbano en transformación: el caso de Ciutat Vella (Barcelona)"* a RIBAS, NATALIA, ET. ALT. *Empresariado étnico en España*. Fundació CIDOB, Barcelona
- OGLETTI, G. (2006) "Los beneficios económicos de la inmigración en España" a Revista Pueblos. Recurs d' internet <http://www.revistapueblos.org/>
- PARELLA, S. (2003), *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*, Barcelona, Anthropos.
- PARELLA, S. (2005) "Estrategias de los comercios étnicos en Barcelona, España". Política y Cultura, primavera 2005, núm. 23, pp. 257-275
- PAJARES, M. (2007) *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2007. Análisis de datos de España y Catalunya*. Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración. MTAS. 14
- PAJARES, MIGUEL (2004) *Immigración irregular en Catalunya. Anàlisis y propuestas*. Barcelona : CCOO-CERES
- PLA JULIÁN, I, (2004) "Informalidad del empleo y precariedad laboral de las empleadas de hogar". Memòria d'investigació 31 de octubre de 2004. Universitat de València
- PEÑARANDA CÓLERA, MA. CARMEN (2005) "El locutorio como espacio social transnacional: una mirada psicosocial "Athenea Digital", tardor, número 008 Universidad Autónoma de Barcelona, Barcelona.
- PROVANSAL, D.; "La sociedad paralela: asistentes y asistidos" Papers 43, 1994 89-100
- PUIG, ANGELINA, *De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració una realitat no exclusivament econòmica. 1920 - 1975*. tesis doctoral, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990
- RECAÑO, J. I DOMINGO, A. (2006) "Aproximació a la irregularidad en Catalunya" a *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2005*.
- ROS, A. (coord.) (2008) *Perdent oportunitats. El problema de la subocupació de la immigració. Pla estratègic Metropolità de Barcelona*. Universitat Oberta de Catalunya
- SAGARRA TRIAS, EDUARD "Consecuencias jurídicas de la irregularidad: el extranjero inmigrante irregular residente empadronado trabajando y con orden de expulsión: ¿una nueva situación legal?" CIDOB, 2004
- SCHNAPPER, Dominique. "Modernidad y aculturaciones a propósito de los trabajadores emigrantes". A T. TODOROV, EDS. *Cruce de culturas y mestizaje cultural*. Madrid, Júcar: 1988
- SENNETT, RICHARD *Vida urbana e identidad personal : los usos del orden* Barcelona : Península, 2001

- SOLÉ, C.; PARELLA, S. (2005). *Los negocios étnicos en Cataluña*. Barcelona: Fundació CIDOB.
- SOW, P., (2007) "Estalvis populars africans a catalunya: tipus i formes de pràctiques financeres submergides dels immigrants". Informe per la Fundació Bofill. Barcelona: Setembre
- STOLCKE, V. (1995). "Talking Culture: New Boundaries, New Rhetoric of exclusion in Europe". *Currently Anthropology Review*, 36, 1-24.
- TÖNNIES, FERDINAND, *Comunidad y asociación : el comunismo y el socialismo como formas de vida social*. Barcelona, Península: 1979
- VASTA, ELLIE (2007) "Accommodating diversity: why current critiques of multiculturalism miss the point" Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 53, University of Oxford, 2007
- VITALE, ERMANNNO (2006) *Ius migrandi : figuras de errantes a este lado de la cosmópolis*. Barcelona: Melusina
- VOGLER, MICHAEL, (2005) *La inmigración en España – un conflicto social*. Consensos y Conflictos en la España actual. Fachsemester: 05. Universität Passau.
- ZIZEK, S. (2005) "Multiculturalismo o la lógica cultural del capitalismo multinacional" a *Estudios culturales. Reflexiones sobre el multiculturalismo*. Editorial Paidós: Buenos Aires,
- ZIZEK, S. (2007) *En defensa de la intolerancia*. Sequitur, Madrid
- Texto completo (Refundido) de la Ley de Extranjería Ley Orgánica 8/2000, de 22 de diciembre i Ley Orgánica 14/2003, de 20 de noviembre.